

Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu

Zaměstnanci a odboráři rozhodnou O SVÉM DALŠÍM OSUDU

Pro REVUE SONDY píše sociolog Jan KELLER

Důvod proč jít k volbám je zřejmý: i ti politici, kteří ještě nedávno chtěli vzít odborářům jejich benefity, před volbami s vážným obličejem tvrdí, že je vede jediná snaha - pomoci těm obyčejným, nepriviligovaným, potřebným.

Právě benefity zaměstnanců, o něž byl veden tak urputný zápas (viz Revue Sondy č. 4), jsou ve skutečnosti jedním z důležitých ukazatelů stavu a směřování společnosti, v níž žijeme.

Tři sociální světy

Naše společnost se rychlým tempem štěpí na tři od sebe se vzdalující sociální světy.

■ **Nahoře je majetková a příjmová elita** - svět vyvolených uzavírající se do své exkluzivity. Výše benefitů, které tito lidé legální i nelegální formou pobírají, je mimo představivost všech ostatních. Budují z nich vily od Toskánska až po Saúdskou Arábii a zajišťují potomky, kteří pak už nikdy nebudou muset pracovat.

■ **Na opačném pólu, v suterénu společnosti, jsou lidé vyloučení z důstojného života.** Někteří z nich si za to mohou sami, jiní jsou v tom nevinně. Každá sociální dávka a skrovná pomoc, které se jim dostane, jsou vydávány těmi nahoře za příčinu obrovského zadlužování nás a našich potomků. Vzhledem k objemu vyplácených dávek je to sice naprostý nesmysl, přesto tomu mnozí lidé uvěří.

■ **Uprostřed mezi oběma póly jsou ti, kteří ještě mají práci.** Vycházejí vcelku se svými příjmy a během roku jsou schopni našetřit si dokonce na lacinou dovolenou. Právě pro tyto vrstvy jsou benefity v podobě drobných zaměstnaneckých výhod velice důležité.

Nejsou sice nijak závažné, bez nich by se však mnozí z nich mohli definitivně rozloučit s představou, že patří do středních vrstev. V situaci, kdy špičky nejbohatších se odtrhávají od zbytku společnosti i od zájmů národního státu, zatímco ti nejhudší se propadají do sociální exkluze, jsou právě střední zaměstnanecké vrstvy poslední zárukou toho, že demokracie a otevřená společnost nejsou jen prázdnými frázemi. Právě tyto vrstvy jsou dnes nenasytností mocných ohroženy.

Tři základní podmínky stability

Aby mohla společnost podržet svoji sociální soudržnost, musejí být splněny minimálně tři podmínky.

- 1. Pozice horních vrstev musí být brána jako legitimní.** Pokud nevládne názor, že takzvané elitní vrstvy si své postavení zasloužily svým výkonem a přínosem pro všechny, podlamuje to důvěru ve zbytek společnosti. Další a další lidé se pak snaží zneužívat příležitosti po vzoru těch horních.
- 2. Střední vrstvy musí mít pocit, že jsou za své služby adekvátně odměňovány a že systém jim přináší více výhod než nevýhod.** Navíc musí mít důvěru v to, že do budoucna budou jejich šance spíše stoupat, takže jejich potomci na tom budou lépe než oni. Kolik řadových zaměstnanců a odborářů má však dnes takový pocit?
- 3. Dolní vrstvy musejí dostat příležitost se do společnosti opět začlenit.** Přílišné

zeštíhlování sociálního státu a oklešťování sociálních práv dolní vrstvy o tuto jistotu připravuje. Šíří se v nich pocit zbytečnosti, vidina důstojného života se pro ně ztrácí v nedohlednu.

Není znám žádný jiný způsob, jak posilovat soudržnost společnosti, než na základě práv sociálního občanství.

Kdo tvrdí, že sociální stát je příliš drahý, vlastně otevřeně hlásá, že demokracie je pro nás luxusem a na společnost šanci pro všechny prostě nemáme. Jen člověk mimořádně zbedněný (a není jich v naší politické „elitě“ málo) nevidí, že ve svých důsledcích nás takový přístup může stát mnohonásobek toho, co všechny benefity odborářů dohromady.

Scénář sociálního deklasování

Uplynula už dost dlouhá doba a proběhlo dost bombastických volebních kampaní i smutného povolebního vystřízlivění, abychom si mohli být jisti, jaká alternativa před námi stojí.

Politické strany brojící proti sociálnímu státu, proti „neudržitelným výhodám“ zaměstnanců, které by odboráře nejráději rovnou zrušily jako brzdu ekonomického pokroku, nás vedou do společnosti, v níž prudce narůstají nerovnosti. Rozvíjejí se především ve třech směrech. Zaprvé extrémně roste nerovnost mezi hrstkou úspěšných podnikatelů a (často zahraničních) akcionářů a zbytkem společnosti. Souběžně s tím prudce a neodůvodněně narůstá nerovnost mezi řídicími pracovníky a řadovými zaměstnanci, jejichž příjmy stagnují či reálně klesají. A konečně narůstá nerovnost mezi ekonomicky aktivními a těmi, kdo byli trvale či dočasně vyloučeni z trhu práce.

Tento vývoj má negativní dopady na společnost jako celek. Dochází k šíření „pracující chudoby“ a spolu s ní se šíří nejrůznější formy takzvaných nových sociálních rizik. Dokonce i členové středních vrstev přestávají být imunní vůči rizikům a nejistotám, které ještě nedávno hrozily pouze vrstvám dolním. V nižších patrech středních vrstev se

ČR ve dnech 28. a 29. května 2010

pracovní podmínky a nejistota zaměstnání nejednou přibližují podmínkám, které dříve znali pouze sezonní dělníci. Zbylým středním vrstvám přitom hrozí, že se stanou posledním sponzorem sociálního státu, aniž by z něho mohly čerpat - dokud neklesnou ještě níže - jakékoliv zajištění.

Výsledkem je téměř všeobecný sociální propad, který nejsou schopny mírnit zoufale přetížené systémy sociálního zabezpečení. Ty selhávají a ponechávají rostoucí počet potřebných jen s elementární sociální ochranou. Narůstá migrace těch, kteří se snaží před znevýhodněním uniknout do méně ohrožených regionů či zemí.

V prostoru měst dochází velkoplošně k úpadku veřejných prostranství, která se mění v nebezpečná místa. Nezaměstnaní i pracující chudí mají potíže s hrazením nákladů na bydlení.

Zisky se kumulují v rukou malé hrstky privilegiovaných a ve stále vyšší míře odcházejí ze země, na konta zahraničních majitelů firem a akcionářů. Malý počet sociálně úspěšných se od zbytku společnosti odděluje a žije ve strážných komunitách (gated communities). Sociální soudržnost je v troskách.

Scénář sociální soudržnosti

V podmínkách silných tlaků globalizace a v situaci, kdy celé sektory národní ekonomiky byly utlumeny, aniž by se cílevědomě budovala odvětví perspektivnější, bude obtížné tento scénář prosadit. Hrozí nám velká sociální polarizace, kdy na jednom pólu figurují ti, kdo přešli do modernizovaného sektoru služeb (zejména finančnictví a informatiky), na chudnoucím pólu zůstávají pracovníci průmyslu a velká část zaměstnanců veřejného sektoru. Spolu s nimi jsou odepisováni pracující chudí, dlouhodobě nezaměstnaní, neúplně domácnosti a velká část důchodců. To, zda se podaří situaci většiny občanů stabilizovat a postupně zlepšit, závisí především na dvou faktorech. Jednak na roli, jakou sehraje sociální stát, jednak na postavení, jaké si ve společnosti dokážou udržet střední zaměstnanecké vrstvy. Oba faktory jsou přitom navzájem úzce propojeny. Pokud by sociální stát nedokázal udržet prostředky pro své financování a došlo by k jeho radikálnímu útlumu, vznikne rozsáhlý, nízce placený proletariát služeb, který bude nárazově a nesystematicky suplovat služby veřejného sektoru.

I pokud si sociální stát udrží dostatečně silnou pozici, nepřestává hrozit, že nastoupí polarizace mezi relativně malou skupinou

dobře chráněných profesí schopných pokrýt formou pojistného svá sociální rizika a zbytkem populace, jenž zůstane odkázán jen na minimální sociální dávky. Nebude vůbec jednoduché tomuto problému čelit. Pokud však zvítězí nepřítel sociálního státu, bude problém sociálního deklasování rozsáhlých vrstev neřešitelný.

Hraje se o bytí zaměstnanců

Z hlediska sociální a politické stability země má klíčovou roli postavení zaměstnaneckých vrstev. Právě ony jsou dnes v obtížném postavení. Zároveň rostou tlaky na to, aby se mírnily ve svých mzdových požadavcích - v soukromých firmách kvůli konkurenceschopnosti, ve veřejném sektoru kvůli zadlužení státu. Zároveň by právě zaměstnanci měli sloužit jako poslední sponzor sociálního státu v situaci, kdy se nejvyšším příjmovým skupinám a velkým firmám daří snižovat daňovou zátěž a dolní vrstvy nemožou být vzhledem ke skrovnosti svých příjmů významněji zdaněny.

Jestliže se prosadí první ze zmíněných scénářů, tak společnost jako celek zchudne, s výjimkou početně omezené úzké vrstvy majetkové a příjmové elity. Střední vrstvy, které jsou plodem fungující společnosti zaměstnání, v tomto scénáři příjmově i sociálně klesají a mísí se s ostatními deklasovanými.

Druhý scénář předpokládá udržení relativně početných středních vrstev, jejichž jádro se skládá ze zaměstnanců veřejného sektoru, posílené o zaměstnance modernizovaných výrobních a lépe odměňované části veřejných i soukromých služeb. Takové střední vrstvy by měly být dostatečně silné na to, aby byla udržena spojitost mezi nepočetnou majetkovou a příjmovou elitou a relativně omezeným počtem lidí, kteří se z nejrůznějších důvodů ocitnou na hranici bídy či mohou přechodně klesnout i pod ni. Vztah středních vrstev a sociálního státu je věcí prvořadého významu.

Střední vrstvy jsou postihovány novými sociálními riziky ve stále vyšší míře - v důsledku

změn na trhu práce, rostoucí křehkosti rodiny, zdražováním bydlení apod.

Objevuje se tak závažné dilema: pokud sociální stát poskytuje pomoc a podporu také středním vrstvám, je to sice politicky průchodné, ekonomicky však příliš náročné. Kdyby poskytoval pomoc jen vrstvám nižším, bylo by to lacinější, pro střední vrstvy však nepřijatelné.

Zde se ukazuje hlavní nepříznivý dopad skutečnosti, že nejvyšší příjmové kategorie a velké firmy se od společnosti odtrhávají a snaží se vyvléci z povinnosti přispívat na financování sociálního státu. Tímto způsobem totiž horní vrstvy dokážou dávkovat nenávisť středních vrstev k vrstvám dolním, což sociální soudržnost společnosti, ale i možnosti demokratického vývoje fatálně ohrožuje.

Krise jako katalyzátor vývoje

Současná světová hospodářská krize vyhrcoje s velkou naléhavostí napětí mezi scénářem solidarity a scénářem rozpadu společnosti do nesouměřitelných sociálních světů. Nejen u nás pocítují dopady krize mnohem méně ti, kdo ji svými spekulacemi zavinili, než ti, kdo přicházejí o práci a na něž doléhá ztenčování zdrojů sociálního státu. Pokud krize nepovede k opatřením, která budou regulovat operace finančního sektoru, bude to znamenat, že skupinový zájem horních vrstev převládá nad zájmem společnosti. Jen jeden z obou scénářů předpokládá, že bude učiněno maximum pro to, aby nepříznivé dopady krize byly rozděleny rovným dílem mezi všechna patra společnosti a aby bylo jasně řečeno, že žádná skupina nesmí z krize profitovat. Je jen na voličích, která z obou cest bude realizována.

Kresba: Miloslav MARTENEK

